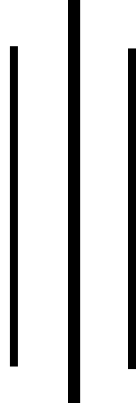
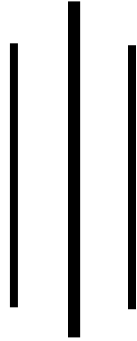

नेपालमा गरिबी निवारणका लागि ग्रामीण विकास कार्यक्रम
र गरिबसंग विश्वेश्वर कार्यक्रम : सुर्खेत जिल्लाको
एक समाजशास्त्रीय अध्ययन

त्रिभूवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय,
समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र विभाग अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको
स्नातकोत्तर उपाधीको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि वीरेन्द्रनगर
बहुमुखी क्याम्पस सुर्खेतमा प्रस्तुत गरिएको
शोधपत्र

शोधकर्ता

टंकप्रकाश लामिछाने
क्याम्पस रो.नं.- २७
परीक्षा रो.नं.- ४८६४

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता पूर्तिका लागि टंकप्रकाश लामिछानेद्वारा नेपालमा गरिबी निवारणका लागि ग्रामीण विकास कार्यक्रम र गरिबसंग विश्वेश्वर कार्यक्रम : सुर्खेत जिल्ला एक समाजशास्त्रीय अध्ययन विषयमा तयार पारिएको शोधपत्र मेरो निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा तयार पार्नु भएको हो । म वहांको कार्यप्रति सन्तुष्ट छु र प्रस्तुत शोधपत्रलाई आवश्यक मूल्यांकनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

आनन्दप्रसाद सूवेदी
सहायक प्राध्यापक
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग
वीरेन्द्रनगर बहुमुखी क्याम्पस
सुर्खेत

मिति :- २०६३ आश्विन

त्रिभूवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग
वीरेन्द्रनगर, सुर्खेत

स्वीकृति - पत्र

त्रिभूवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको लागि टंकप्रकाश लामिछानेद्वारा तयार पारी प्रस्तुत गरेको नेपालमा गरिबी निवारणका लागि ग्रामीण विकास कार्यक्रम र गरिबसंग विश्वेश्वर कार्यक्रम : सुर्खेत जिल्ला एक समाजशास्त्रीय अध्ययन विषयक शोधपत्र समाजशास्त्र विषयको स्नाकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिका लागि उचित ठहरिएकोले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्यांकन समिति

क्याम्पस प्रमूख

_____
(केशरसिंह राना)

विभागीय प्रमूख

_____
(कृष्ण बहादुर रेग्मी)

आन्तरिक परीक्षक

_____
(आनन्दप्रसाद सूवेदी)

बाह्य परीक्षक

_____
(शेरबहादुर रायमाभी)

मिति:- २०६३ आश्विन

कृतज्ञता - पत्र

यस शोधपत्र नेपालमा गरिबी निवारणका लागि ग्रामीण विकास कार्यक्रम र गरिबसंग विश्वेश्वर कार्यक्रम : सुर्खेत जिल्ला एक समाजशास्त्रीय अध्ययन मा यस कार्यक्रमको परिचय, अवस्था, भुमिका, तथा उपलब्धिका साथै ग.स.वि.का.को विस्तृत विवरण प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरिएको छ । प्रस्तुत शोधपत्र नेपालको ग्रामीण विकाससंग सरोकार राख्ने विद्यार्थी, अनुसन्धानकर्ता, नीति निर्माता र यस विषयमा चासो राख्ने जो कसैलाई आंशिक रूपमा भएपनि उपयोगी हुने आशा लिएको छु ।

शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आवश्यक निर्देशन सुपरिवेक्षण गरी अमूल्य समय प्रदान गर्नु भएकोमा वीरेन्द्रनगर बहूमूखी क्याम्पस, सुर्खेत समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभागका प्रमुख श्री कृष्ण बहादुर रेग्मीज्युमा हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यसैगरी शोधपत्र लेखन कार्यमा निर्देशन सहित सहयोग पूर्याउनु हुने समाजशास्त्र विषयका सहायक प्राध्यापक श्री आनन्दप्रसाद सूवेदीलाई विशेष आभारका साथ अन्य प्राध्यापकहरु शेरबहादुर रायमाभी, भिमसेन बूढा लगायतका प्राध्यापकहरु लाई हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु । त्यस्तै तथ्यांक संकलन गर्ने क्रममा सहयोग पूर्याउनु हुने सुर्खेत जिल्लामा ग.स.वि.का. अन्तर्गतका सामाजिक परिचालकहरु, समूहमा आबद्ध सदस्यहरु, जि.वि.स. सुर्खेत, स्थानीय विकास कोषको सचिवालयका साथै कम्प्युटर टाईपमा सहयोग पूर्याउनु हुने मित्रहरु श्री धन ब. खत्री र श्री गोविन्द प्रसाद चालिसे ज्यूहरु प्रति पनि हार्दिक धन्यवाद प्रकट गर्दछु ।

मिति:-२०६३ आश्विन

शोधकर्ता
टंकप्रकाश लामिछाने

संक्षिप्त रूप

आ.ब.	आर्थिक वर्ष
ए.ग्रा.वि.का.	एकिकृत ग्रामीण विकास कार्यक्रम
के.त.वि.	केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग
कृ. वि.बै.	कृषि विकास बैंक
ग.स.वि.का.	गरिबसंग विश्वेश्वर कार्यक्रम
गा.वि.स./ गाविस	गाउँ विकास समिति
गै.स.स.	गैर सरकारी संस्था
ग्रा.वि. का.	ग्रामीण विकास कार्यक्रम
जि.वि.स./जिविस	जिल्ला विकास समिति
न.पा.	नगरपालिका
ने.मा.वि.प्र.	नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन
रा.यो.आ.	राष्ट्रिय योजना आयोग
वि.सं.	विक्रम सम्बत
शा.त.का.	शाखा तथ्याङ्क कार्यालय
स.क.प.	समाज कल्याण परिषद्
सा.प.	सामाजिक परिचालक
सा.सं.	सामूदायिक संस्था
स्था.वि.को	स्थानीय विकास कोष
स्था.वि.म.	स्थानीय विकास मन्त्रालय
स्था.स्वा.शा.ऐ.	स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन
AIDS	Acquired Immunue Defficiency Syndrome
F.A.O.	Food and Agriculture Organization
LDF	Local development Fund
SAARC	South Asian Association for Regional Co-operation
UNDP	United Nations Development Programme
DPP	District Periodic Plan
UNPDI	United Nation Asian & Pacific Development Institution
PDO	Panchayat development officer
ADB	Asian Development Bank
DOLIDAR	Department Of Local Infrastructure Development & Agricultural Road
HDI	Human Development Index
HIV	Human Immune Virus

तालिका सुचि विवरण

तालिका	विवरण	पेज नं.
तालिका नं. १	नवौ योजनाको लक्ष्य र प्रगति	५
तालिका नं. २	नेपालमा ए. ग्रा.वि.का.हरुको तालिका	२१
तालिका नं. ३	गरिबीको रेखामूनी रहेको जनसंख्या	२८
तालिका नं. ४	गरिबी निवारणको लक्ष्य	२८
तालिका नं. ५	सा.सं.मा आवद्ध व्यक्तिहरुको लैंगिक, जातिगत विवरण	३५
तालिका नं. ६	कार्यक्षेत्र र कार्यक्रमको अवस्था सम्बन्धि विवरण	३५
तालिका नं. ७	उत्तरदाताहरुको लैङ्गिक अवस्थिति तालिका	५२
तालिका नं. ८	उत्तरदाताहरुको जातिय / धार्मिक अवस्थिति तालिका	५२
तालिका नं. ९	उत्तरदाताहरुको पारिवारिक अवस्थिति तालिका	५३
तालिका नं. १०	उत्तरदाताहरुको उमेर अवस्था तालिका	५३
तालिका नं. ११	उत्तरदाताको रोजगारीमा परिवर्तन तालिका	५४
तालिका नं. १२	चेतनाको स्तर परिवर्तन विवरण तालिका	५४
तालिका नं. १३	आम्दानीमा परिवर्तनको अवस्था तालिका	५५
तालिका नं. १४	उत्तरदाताहरुको शैक्षिक स्थिति विवरण तालिका	५६
तालिका नं. १५	बैठक र छलफल मा सहभागिता अवस्था तालिका	५६
तालिका नं. १६	छोराछोरीलाई विद्यालयमा पठाउने बारेको धारणा तालिका	५७
तालिका नं. १७	कार्यक्रमको प्रभावकारिताका लागि भूमिका सम्बन्धि तालिका	५८
तालिका नं. १८	कार्यक्रमबाट समाजमा पारेको प्रभाव तालिका	५९
तालिका नं. १९	विउपूजी चालुकोष प्रतिको अनुभव तालिका	५९
तालिका नं. २०	ऋण प्रयोजन विवरण तालिका	६०
तालिका नं. २१	कार्यक्रममा आवद्धताको उद्देश्य तालिका	६०
तालिका नं. २२	पेशागत स्थिति विवरण तालिका	६१
तालिका नं. २३	संस्थागत क्षमता विकास सम्बन्धि विवरण तालिका	६२
तालिका नं. २४	भविष्यको रणनीति सम्बन्धि तालिका	६२
तालिका नं. २५	समन्वयको स्थिति विवरण तालिका	६३
तालिका नं. २६	सकरात्मक र सुधार्नुपर्ने पक्ष सम्बन्धि धारणा विवरण तालिका	६४
तालिका नं. २७	उत्तरदाताहरुको सीप सम्बन्धि विवरण	६५

विषय सुचि

सिफारिस पत्र
स्वीकृति पत्र
कृतज्ञता पत्र
संक्षिप्त रूप
तालिका सुची

परिच्छेद : १

पेज नं.

परिचय (Introduction)

१.१	पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	६
१.३	अध्ययनको उद्देश्य	८
१.४	अध्ययनको सीमा	९
१.५	अध्ययनको आवश्यकता	१०
१.६	अध्ययनको संरचना	११

परिच्छेद-२

साहित्य अध्ययन (Review of the literature)

२.१.	ग्रामीण विकासको परिचय	१३
२.२	ग्रामीण विकासको परिभाषा	१३
२.२.१.	ग्रामीण विकासको उद्देश्यहरू	१६
२.२.२	ग्रामीण विकासको महत्व	१६
२.३.	नेपालमा ग्रामीण विकास कार्यक्रम	१८
२.३.१.	त्रिभुवन ग्राम विकास नमूना	२०
२.३.२.	पंचायत विकास नमूना	२०
२.३.३.	एकिकृत ग्रामीण विकास कार्यक्रम	२१
२.३.४.	आफ्नो गाउँ आफै बनाऔं	२२
२.३.५.	ग्रामीण स्वावलम्बन कार्यक्रम	२२
२.३.६.	ग्रामीण महिलाका लागि उत्पादन कर्जा कार्यक्रम	२३

२.३.७.	दूर्गम क्षेत्र विकास कार्यक्रम	२३
२.३.८.	जागृति (महिला आयआर्जन) कार्यक्रम	२३
२.३.९.	ग्रामीण पुर्वाधार विकास कार्यक्रम	२४
२.३.१०.	लूम्बिनी अञ्चल ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना	२४
२.३.११.	साना किसान विकास कार्यक्रम	२४
२.३.१२.	गरिबसंग विश्वेश्वर कार्यक्रम	२५
२.३.१३	गै.स.स. तथा अन्य	२५
२.४.	नेपालमा गरिबीको अवस्था र स्थिति	२७
२.५.	गरिबसंग विश्वेश्वर कार्यक्रमको समिक्षा	२९
२.५.१.	उद्देश्य	२९
२.५.२.	विशिष्ट उद्देश्य	२९
२.५.३	कार्य नीति	३०
२.५.४	कार्यक्षेत्र	३१
२.५.४.१.	भौगोलिक एवं जनसांख्यिक	३१
२.५.४.२.	उपलब्ध गराइने सेवा	३१
२.५.४.३.	कार्यक्रमबाट लाभान्वित हुने व्यक्ति	३२
२.५.४.४.	कार्यक्रमको क्षेत्र तथा विषयवस्तुहरू	३२
२.५.४.५.	सहयोग पूर्याउने व्यक्ति / संस्था	३२
२.५.५	कार्यक्रमका चरणहरू	३३
२.६	नेपालमा ग्रामीण विकास कार्यक्रममा देखिएका समस्याहरू	३६
२.७.	सूर्खेतमा गरिबसंग विश्वेश्वर कार्यक्रममा देखिएका समस्याहरू	४०

अध्याय- ३

अनुसन्धान विधि (Research Methodology)

३.१.	अनुसन्धान ढांचा	४३
३.२.	अध्ययन क्षेत्र	४३
३.३.	समग्रता र नमूना छनौट	४४
३.४	तथ्यांकको प्रकृति	४४
३.४.१.	प्राथमिक तथ्यांक	४४
३.४.२.	द्वितीय तथ्यांक	४५
३.५.	तथ्याङ्क संकलन विधि	४५
३.५.१.	प्रश्नावली विधि	४५
३.५.२.	अन्तर्वार्ता विधि	४५
३.५.३.	अवलोकन विधि	४६

३.५.४.	समूह छलफल विधि	४६
३.६.	तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया	४६
३.७.	विषयवस्तु तथा कार्यक्षेत्रको छनौट र यसको पुष्ट्याई	४७
३.८.	अध्ययनको अनुभव	४७

परिच्छेद - ४

तथ्यांकको विश्लेषण एवं प्रस्तुतिकरण (Analysis of data and presentation)

४.१	सुर्खेतमा गरिबसंग विश्वेश्वर कार्यक्रम	५०
४.२.	उत्तरदाताहरुको विवरण	५१
४.२.१.	लिङ्ग अनुसार वर्गिकरण	५२
४.२.२.	जातिगत/ धार्मिक आधारमा	५२
४.२.३	परिवारको किसिम	५३
४.२.४.	उत्तरदाताहरुको उमेर स्थिति विवरण	५३
४.२.५.	रोजगारीमा परेको असर विवरण	५४
४.२.६.	चेतनाको स्तर परिवर्तन विवरण	५४
४.२.७.	आम्दानी परिवर्तन विवरण	५५
४.२.८.	शैक्षिक स्थिति विवरण	५६
४.२.९.	बैठक र छलफलमा सहभागिता	५६
४.२.१०.	छोराछोरीलाई विद्यालय पठाउने वारेका धारणा	५७
४.२.११.	कार्यक्रम संचालनमा उल्लेखनीय भूमिका	५८
४.२.१२.	समाजमा पारेको प्रभाव	५८
४.२.१३.	विउपुजी चालुकोष परिचालन गर्दाको अनुभव	५९
४.२.१४.	ऋण लिनुको मुल उद्देश्य	६०
४.२.१५.	कार्यक्रममा आवद्ध हुनका कारण	६०
४.२.१६.	पेशागत स्थिति	६१
४.२.१७	संस्थागत क्षमता विकास	६१
४.२.१८.	भविष्यको रणनीति	६२
४.२.१९.	अन्य निकायसंगको समन्वय	६३
४.२.२०.	कार्यक्रमका सकरात्मक पक्ष र सुधार्नुपर्ने पक्ष सम्बन्धि विवरण	६४
४.२.२१.	गरिबी प्रतिको बुझाई	६४
४.२.२२.	सीप	६५
४.३.	लक्षित समूह छलफलबाट प्राप्त केही परिणामहरु	६६

परिच्छेद ५
सारांश, निष्कर्ष र सूभावहरू
 (Summary, Conclusion and Recommendation)

५.१.	अध्ययनको सारांश	६९
५.२.	अध्ययनको निष्कर्ष	७३
५.३.	सूभावहरू	७८

सन्दर्भ सूचि		८१
--------------	--	----

अनुसुचिहरू

अनुसुचि १	अध्ययनका लागि तयार पारिएका प्रश्नावलीहरू	८३
अनुसुचि २	घरधूरी सर्भेक्षण फारम	८६
अनुसुचि ३	सामाजिक परिचालकले सहभागितामुलक प्रक्रियाबाट छनौट भएका परिवारको आधारभुत तथ्यांक संकलन फारम	८८
अनुसुचि ४	पारिवारिक टेबुलेशन फारामको नमूना	८९
अनुसुचि ५	जिल्ला विकास समिति र संगठित समुह बीच हुने सम्झौता पत्र	९०
अनुसुचि ६	कार्यक्रम अन्तर्गत संचालन गरिने प्रमुख तालिम कार्यक्रम (केन्द्रीय/ क्षेत्रीयस्तर)	९१
अनुसुचि ७	सामाजिक परिचालकको प्रतिज्ञा	९२
अनुसुचि ८	समुह-संस्थाको प्रत्येक बैठकको शुरुमा व्यक्त गरिने समुह बाचाहरू	९२
अनुसुचि ९	निवेदन फाराम	९३
अनुसुचि १०	कार्यक्रमका केही भलकहरू	९४
अनुसुचि ११	सुर्खेत जिल्लाको नक्शामा गरिबसंग विश्वेश्वर कार्यक्रम	९६